

MULANDÓSÁG

HERCEG JÁNOS

Tíz évnél is több ideje már, hogy engem egy bácskai falu múltja különösképpen foglalkoztatott. Abban az időben gyakran jártam a vidéket, történelmi és szociográfiai érdeklődésemet emberi sorsokhoz kötve, mint afféle műkedvelő, mert hiszen nem vagyok történész. De egy öreg falusi doktor halála még keretet is kínált az elmúlt idők fakuló képéhez, nosztalgiámat megszólaltatva bennem a rég volt dolgok szépsége iránt. Hetekig jártam ki megtudni róla és a faluról, amelyhez az életét kötötte, minél többet, izgatottan jegyezgetve a részleteket, hogy majd mindent összefoglalva megírok, de éppen csak elkezdtem, s abba is hagytam mindjárt. A lap szerkesztője, amelynek dolgoztam, nem mutatott érdeklődést a téma iránt.

— Hagyjuk a múltat — mondta az érzéketlen emberek könnyed fölényével. — Írjunk a máról, amely sokkal izgalmasabb, sőt a holnapról, hiszen oly sokat ígér, hát nem?

Rózsaszínű derűt várt tőlem természetesen, s nem a múlt dicséretét, esetleg, egy ember életéről szólva. Akkoriban halt meg ugyanis dr. Csóka György nyolcvanöt éves korában. Halála nem váltott ki tartósabb gyászt vagy sajnálkozást. Ha matuzsálemi korban megy el az ember ebből a világból, már nincs mit megsiratni rajta, legföljebb a hozzája fűződő emlékeket azoknak, akik szerették. Hát ezeket az emlékeket mentem felkutatni Lidihez, az öreg cselédhez, s a kort is visszaidézni, amelyben Csóka doktor élt.

— Jaj' istenem, mit is mondhatnék! — felelte kérdésemre, hogy milyen ember volt az elhunyt. S ebben a feljajdulásában riadtan nézett rám az öregasszony, sötéten és csaknem visszataszítóan, mint a keserűségükben megcsúnyult emberek. — Negyven évig voltam mellette. Attól fogva, hogy itt hagyott az uram, elment Szlavóniába, hogy meggazdagodjon, és aztán utána menjek én is.

— S maga nem ment utána? — szakítottam félbe, miközben

arra gondoltam, hogy Szlavónia egy időben az Ígéret Földje volt. Azok a szegények, akik nem mehettek Amerikába, Szlavóniába mentek szerencsét próbálni.

— Nem, mert rá pár hétre, hogy elment az uram, összeállt egy ottani asszonnyal. Egy darabig még írta nekem a levelet, édes párjának szólított, de mivel nem feleltem neki, ő is abbahagyta az írást. El is tűnt aztán az első háborúban, sose hallottam többé hírt felőle.

A szoba, ahol még rengeteg apróság emlékeztetett dr. Csóka Györgyre, háromablakos volt, a megszokott falusi szobáknál jóval nagyobb, s a kis térre nézett, ahol utak kereszteződnek. Egy a városba visz, kettő más falvakba, más népek közé, s éppen akkor lakodalmas kocsik vonultak hangos ujjujúval, fehér törülközőkkel a lovak sörényébe kötve, s még egy asszony is látható volt a robogó kocsiban állva, mindkét kezét a magasba lökve mulatott. A tér szélén két gömbakác között szent Flórián szobra állt piros dolmányban, kék nadrágban, frissen meszelve, istenfélő asszonyok buzgalmával, akik tarajos sisakját kályhaezüsttel kenték be, ahogy elképzelésük szerint a tűzoltók védszentje megérdemli. Szemben, az egyik sarokban kocsmá, a másikon bolt. A kétszárnyas ajtóban kinn áll a boltos, fehér köpenyben, fehér vászonsapkája félrebillentve a fején, mintha alig várná, mikor jön már valaki, hogy jóízűen eldiskuráljon vele kicsit.

— Á, stramm fiú volt az öreg doki — mondja korához nem illő bizalmasan hangon, s pestiesen, mert szombat délutánonként felszalad a százegyesével Pestre, futballmérkőzésre, s hétfőn hajnalban gurul haza, ahogy ő mondja. És „obavezno” a Mátyás-pincében vacsorázik, ahol a primás füléig táguló szájjal nevet, ha ő belép, mert mindig belesimít a tenyerébe egy költőpénzt, amikor nemcsak a köszönőemberrel, de vele is kezét fog.

— Na miért, kérem? Hát nem azért van az asszony meg a Bodri, hogy vigyázzanak a házra? De hogy visszatérjek az öregre, ez még az ősszel maga vágott föl két öl fát. És különben se hagyott semmi goromba munkát Lidi néniére, annyira kímélte. És tessék csak belegondolni, ott hagyta a városi házát, benne a feleségét, és visszajött ide, az öregasszonyhoz. Hát szóval, akkoriban a Lidi néni még nem volt öreg. Hány éves lehetett? Negyvennyolc-ötven. De ő már jóval túl volt a hatvanon. Hanem a szerelem még nagy volt nála. Különben lehet, hogy süket duma az egész, mert mit tudhatott már két ilyen vénység, nem igaz? De tény és való, hogy ezek úgy éltek, az öreg fiú meg a Lidi néni, mint a galambok, isten az atyám!

Persze, ez is csak egy változat a témára. És mivel Csóka doktor visszatérése a faluba, ahol harminchat évi szolgálat után nyugdíjazták, sokáig izgatott szóbeszédre adott alkalmat, a variációk egész sora keringett körülötte. Hol megértő romantikával, hol kétszínű megbotránkozással, de mindenekelőtt a kíváncsiság sokáig tartó telhetetlenségével.

— De ez csudamód vigyázott is magára — folytatta a boltos. — Ő járt hozzám bevásárolni. Minden másnap egy kilós ropogós veknit vitt, ezt félre kellett tenni neki. Ha puha volt a héja, mert esőben hozta a pék, és nem takarta le jól a triciklijét a bitang, mindjárt dörmögött hogy ő nem gombócot akar enni, hanem kenyeret. Almát vitt, ha volt, két zacskó tejet, meg direkt az ő kedvéért hozattam sajtot, ementálit. Mondtam is neki, mert irtó jóban voltunk, mondom, doki bácsi, maga nem iszik, nem dohányzik, nem kártyázik, maga lenne a legjobb parti a faluban, ha ötven évvel fiatalabb volna. Nevetett.

Élettársa, az öreg cseléd szavaiból másféleképpen bontakozik ki dr. Csóka alakja. Igaz, így is vállasan, daliásan jelenik meg előttünk, mint akin meg se látszik a pátriárkai kor, de térben és időben messze már, ahogy képzeletünkben s Lidi néni halk sóhajai és csendes siránkozása közben követjük a folyó partján, ahova ebéd után kisétált, a horgászoknál egypár szóra meg-megállva. Néhány pillanatra csupán, hogy beszédével el ne riassza a halakat, s Néro se ijessze fel a part közelében tollászkodó vadkacsát. Zöld kalapját kicsit a szemébe húzta, s mosolyogva ment tovább.

— Puskája?

— Dehogy volt. Még sétabotot se vitt magával soha. Puskával meg egyszer névnapjára meglepte a fia, Gyuszi ifiúr, de ő azt mondta, elég vért látott orvos korában, nem akarja még a vad kifolyt vérét is látni. És botra majd akkor támaszkodik, ha öreg lesz.

Igen, a jó öreg falusi doktorok lábukkal keresték a kenyerüket. Elindultak délután, táskájukat lóbálva, s késő este lett, mire hazaértek. Ha közben kijött valaki a ház elé, és levett kalappal köszöntötte őket, illett vele megállni, szót váltani. Csak éjszaka küldtek kocsit értük, télen meg szánkót, subával a hátsó, féderes ülésen, pláne ha a falu végére vagy szállásra hívták. Mert mennie kellett, ha mégolyan hideg volt, hogy a csillagok is szikrázva sütöttek a fejük fölött.

És azután, hogy nem volt többé orvos, a korábbi tiszteletnek is

vége lett. Bojkottálta a falu! Elítélte? Vagy csak Csóka György dacos önérzete volt az oka, hogy magára maradt?

— Én, kérem kövér — mondja a piros arcú plébános szuszogva, talán mert kövér vagy asztmás —, mindig nagy tisztelettel viseltem a megboldogult iránt. Mikor az a csúnya igazságtalanság történt vele, őszinte szívvel sajnáltam. Hogy mi volt az igazságtalanság? Az, hogy ereje teljében nyugdíjazták. Hatvankét éves volt, de akkoriban még nagyon elég volt harminchat évi szolgálat. Mondtam neki, Gyuri bátyám, más örül, ha nyugdíjazták ebben a borzasztó világban, hogy nem kell dolgoznia. Te mért vagy úgy oda? Ez csupán vigasztalás akart lenni a részemről, mert közben nagyon jól láttam, hogy többek között ez is mélyen lesújtotta. Nem tudott mit kezdeni magával.

— Ez is? Történt vele még valami?

— Na igen, ami ezzel együtt járt, de erről talán ne beszéljünk. Halottakról jót vagy semmit, s én lelkész vagyok... Azonkívül gyakorló orvos korában igen-igen jó barátságban voltunk. Összejártunk. Csak később, amikor ott hagyta a családját, és visszajött, akkor vált kellemetlenné számomra a barátság. Lelkész vagyok, ugyebár...

A szép kövér papszakácsné oly halkán suhan végig a szobán, mintha vattán járna. Kinyitja a barna tálalószekrény faragott ajtaját, s szótlanul, lesütött szemmel a mély hullámokba sütött haja alatt, leteszi elének a teasüteményt. Vanília és szegfűszeg illata száll, a plébános úr csordultig tölti poharamat pálinkával, saját magának csak egy csöppnyit, azzal is csupán megérinti a szája szélét.

Nagy, lomha ember, nincs rajta reverenda, nadrágszíjának csak a csatja látszik, a többi része eltűnik a hasán. Ő is öregember, hetven és nyolcvan között, s amikor nagy szusszanások között beszél, fejét a mellére ejti, kihajtott fehér inge gallérjának két csücskére.

— Mikor már jó ideje itt élt egyedül, s tele volt a falu megbotránkozással, elmentem hozzá. Már nem itt lakott az orvosi lakásban, mert azt, ugyebár, át kellett adnia az új doktornak. A családéhoz költözött.

— Az nem ment velük a városba?

— Nem. Itt maradt, akkoriban halt meg az anyja, maradt utána pár hold föld meg ez a ház. Megjegyzem, Gyuri bácsi a nyugdíjaztatása után hetenként kétszer ki-kijárt. Volt itt még egypár betege, azokat látogatta, de este mindig hazament a városba. Egyszer csak jönnek jelenteni nekem, hogy a doktor úr ott töltötte az éjszakát ennél a nőnél, ennél a Lidinél. Na, mondom, nem kell ebből

olyan nagy ügyet csinálni. Igen, csakhogy másnap se ment, harmadnap se. Kocsit küldött be a holmijáért, és végleg itt maradt.

— A tisztelendő úrhoz nem nézett be?

— De, igen. Sőt ki is jelentette, hogy többé nem megy vissza. Ő, azt mondja, itt élt le harminchat évet, ő máshol nem tud élni. Na és, mondom, Olga őnagysága? Már tudniillik a felesége. Azt mondja, az jól érzi magát a városban. Megjegyzem, a felesége sose szerette a falut. Hetekig volt a lányánál Zágrábban, a nővérénél Szabadkán. Boldog volt, amikor Gyuri bácsit hirtelen nyugdíjazták, s megszabadult, ahogy mondani szerette „ebből a sárfészekből”. Pedig itt korábban volt egy összetartó intelligencia, amikor én idekerültem mint fiatal káplán. Micsoda élet volt itt...

Nem nehéz elképzelni, hogy csakugyan micsoda élet volt!

A hat- meg nyolcablakos főutcai házak, lándzsás vaskapukkal s toronymagasra nőtt fenyőfákkal az udvarokban, nagyon meggyőző, beszédes díszletként állnak a plébános úr szavai mögé. Az egyik ilyen házból például Bedő Zoli lép ki, a lódoktor, aki télen-nyáron csizmában járt, mint a parasztok, csupán zsíros vadászkalapja árulta el, hogy az úri osztályhoz tartozik. Szombaton este, amikor rendszerint társvacsera volt a Kaszinóban, vagy valamilyen előadást rendezett Beljanski Đoko, a főjegyző, aki huszárfőhadnagy volt az első világháborúban, és úgy beszélt magyarul, mint Kossuth Lajos, rá sem ismert volna senki Bedő Zolira. Mert olyankor plasztronos szmokingba bújt, hófehér inget húzott a csokornyakkendője alá, s hullámos haja cigányosan hullott sötét homlokába, mikor éjfél tájt a zongorához ült, és elkezdte körülcsipkézni az akkordokat, majd kikötött csaknem mindig ugyanannál a dalnál: Mandulafa, mandulafa, de kevés a virág rajtad...

— A te Zolid már megint szerelmes? — szólt át az asztalon Elzához, az állatorvos feleségéhez, Kohn Laci, a gabonás, sokatmondó fejcsóválással.

— Jut is, marad is — felelte bölcsen, s kacéran sütötte le hosszú pillás, szép szemét az asszony, úgyhogy mindenki nevetett. Mert a lódoktor sose lépte át a pillanatnyi fellángolás határát. Az elérhetetlen, reménytelen szerelem rabja volt egy darabig, mint a tiszta, fiatal fiúk, akiket kiábrándít a könnyű siker. Most is bánatosan dúdolta tovább: Halványsárga a leveled, elhervadok nemsokára én is veled...

— Hosszúnappkor, mikor a hölgyek bementek a zsinagógába leimádkozni a bűneiket — folytatta az asztalterítő szélét gyűrögetve és mosolygósan elmélázva a plébános úr —, Gyuri bátyánknál volt

az ebéd, tárkonyos orjaleves, báránypaprikás, majd malacpecsenye és túrós rétes. És persze nemcsak az érdekeltek, Kohn Laci és Bedő Zoli voltak a vendégek ilyenkor, nem hiányozhatott Beljanski Đoko és az iskolaigazgató sem. Ha nagyon erőszakoskodtak, akkor én is elmentem. Csak hát persze nem maradtam sokáig. Mert azt se nagyon helyeselhettem, ugyebár, hogy az urak kijátsszák vallásuk előírásait.

Elképzелhető, hogy a felekezeti béke akkor már csak egy szűk körön belül maradt meg. A hosszú, hórihorgas Pátkay Gézáról, a patikusról sokáig nem tudta senki, hogy Kálvin gyülekezetéhez tartozik. Mindenről szó esett, ha befordultak hozzá az urak ebéd előtt egy pohárka ánizsos likőrre, csak ilyesmiről nem. A gyógyszerész különben is hallgatólag ember volt, a gyomor bajára is csak akkor hivatkozott, ha ebédre hívták valahova. Fejét szelíden a vállára hajtotta, úgy töltögette, üvegeit magasra tartva, egyikből a másikba a gyógyító mérgeket. Pontosan ezzel a fejtartással szorította álla alá a hegedűt is hetenként kétszer, amennyiben Žarko, az írnök a kisbíró közreműködésével nagy nehezen mégis összeszedte próbára a zenekar tagjait.

— Trara-ra, trara-rara — dúdolhatták magukban valamennyien a Parasztebecsület áriáját sorokra várva, amíg dr. Csóka György a gordonkája fölé hajolva ujjait lecsúsztatta harmadik fekvésbe a g-húron, s a patikus átnézett rá a hegedűje fölött, miközben a pepita nadrágos tanító ölébe támasztotta brácsáját, s Bedő Zoli ugyancsak elmélázott a zongora fölött, csak akkor helyezve készenlétbe a kezét, amikor az írnök felkapta vonóját, mintegy beintve a zenekart, mert a gordonkaszólónak vége volt.

Gyerünk hát vissza a messzi idők napfényes tájairól.

— És mit szólt tisztelendő úr Csóka doktor elhatározásához, amikor közölte, hogy végérvényesen visszaköltözött?

— Mindenesetre hűvös voltam hozzá. Talán barátságatlan is. Mert nekem, kérem, mindenki azt mondta, hogy a szeretőjéhez jött vissza. Nekem okvetlenül éreztetnem kellett vele, hogy ezt az elhatározását nem helyeslem. Nemcsak mint pap, mint ember is kénytelen voltam elítélni, hogy elhagyta családját.

— Így halt meg, hogy az itteni intelligencia kiközösítette?

— Nem maradt itt már senki a régi urakból. Kohn Lacit és Bedő Zolit ugyebár családostul, elvitték annak idején. Beljanski Đoko negyvenegyben internálva volt egy darabig, s amikor közbenjárásunkra kiszabadult, agyonlőtte magát, mert a húszéves lányát mint kommunistát sokévi börtönre ítélték. Pátkayt elvitte a gyomor baj,

Žarko valahol Szerbiában tűnt el, a tanítóság szétszéledt, úgyhogy mire körülnéztem, azt kellett látnom, hogy egyedül maradtunk Gyuri bátyámmal. Rajtunk volt a falu szeme.

— Nehéz volt megérteni, hogy dr. Csóka György nem tudott másutt élni? Hogy a harminchat év, amit itt töltött, elemi erővel hívta vissza?

A tisztelendő úr nem felelt mindjárt. Előbb újra töltött a poharamba, aztán messze révedve mélyet sóhajtott, majd széles pátoszszal, némán tárta szét a két kezét.

Dr. Csóka György íróasztalának mély fiókjából, rengeteg képeslap és levél közül egy kockás födelű füzet is előkerült. Az első oldalon a pályakezdés napja és a további bejegyzés: „Bp. 1917. július 31. Ma promováltak. Harmincketten vonultunk ki, nyolcan csukaszürkében, mintha így kívántak volna tiszteletet kelteni, mi, »bűdös civilek« szmokingban. Grósz prof. kétszer is megszorította keményen a kezemet, nyilván abban a hiszemben, hogy majd ott maradok nála, a szemészeten. Pedig utolsó szigorlatomon kegyetlenül megfircangolt a retina gyakori elváltozásainak okairól, s egyre azt mondogatta: »Kolléga úr, ezek elemi dolgok!« De én ezután csak azt láttam, amikor diplomámmal a helyemre kotródtam, hogy anya szeme elé tartja a zsebkendőjét, apa meg nincs sehol. Később derült ki, hogy ott várt ránk a Posch-féle vendéglőben a Baross utcában, virággal terített külön asztalnál, mert azt mondta, ő túlságosan lágy szívű ahhoz, hogy végignézze, hogy csinálnak doktort a fiából. Jövő héten újra soroznak, felmentésre most már semmi reményem.”

A naplónak ez az oldala ezzel be is fejeződött, pedig lett volna még hely bőven. De mint a regényekben, ha véget ér egy fejezet, itt is új oldalon folytatódik a cselekmény. Valamilyen rossz, lila tintával, úgyhogy egyes betűk teljesen kifakultak, eltűntek, alig lehet kisilibizálni, a bejegyzést.

„Isonzó, karácsony este. De a gyönyörű táj olyan, mint tavasszal. Babérbokrok illatoznak, és még minden csupa virág. Ha egy kis szél fúj a tengerről, sós lesz az ember lehelete. Vera, szlovén háziasszonyom lánya, aki jövőre lesz tanítónő, egy csésze tejszínhabos kávéhozott be reggel, és kellemes ünnepeket kívánt. Kezet nem adhattam neki, mert az ujjaim pólyában vannak, minthogy rühes lettem, így hát engedélyt kértem tőle, hogy megcsókolhassam a homlokát, amit rákpiros arccal meg is engedett, de aztán kirohant a szobából. Sch. ezredes úr lekutyateremtettézt, s azt mondta, tanuljam meg, hogy egy orvosnak első és legfontosabb dolga a mosa-

ködés. De hogy lépni sem tudtunk heteken át a sebesültektől, mert a padló is tele volt velük, hogy is sejthette volna. Ő a legnagyobb harcok idején is módot talál rá, hogy sárga bricskáján, felhúzott sátor alatt bekocsikázzék Montefalconéba, mert a fáma szerint halálosan szerelmes Beáta nővére, aki tulajdonképpen egy Bessenyei bárónő, s állítólag nem zárkózik el Sch. ostroma elől. Különben minden pillanatban várhatom a betegszabadságot, s egy kicsit azért sajnálom itt hagyni ezt a csodálatos vidéket és ezt a kislányt a kék rakott szoknyájában, aki elvárja, bármily későn jöjjenek haza, hogy átkopogjak hozzá a falon. Ha most elmegyek, soha többé nem fogom látni. De minden egyéb rettenetes. Állandóan ki vagyunk téve szépszisnek, s a kórházaink úgy büzlének, mint a dögtemetők. Ha még sokáig tart a háború, nem lesznek fiatal férfiak, csak hősi halottak.”

Még tíz hónapig tartott a háború, de a naplóba többé semmi bejegyzés nem került róla. Nyilván a történetírókra bízta Csóka doktor a megírandókat. Ehelyett a két jegy az Operaház tizennegyedik széksorába, a Hunyadi László előadására, amelyben az itt talált színlap szerint Környei Béla énekelte a nagy áriát: Hazám, hazám, te mindenem... 1918. október 20-án. S pár nap múlva kitört a őszirózsás forradalom. A jegyek mellett valamilyen folyóiratból kitépett lap Ady versével: Két kuruc beszélget. Az utolsó strofa négy sora ceruzával aláhúzva:

*Menjünk, hát menjünk, cudar temetőn,
Adj Isten, holtak, mi még más mezőkön
Taposunk rongyos, vén piros csizmánkkal,
Vérben pirulni egy véres világgal.*

Operába járt hát, és verseket olvasott. Adyt, aki akkor még átok alatt volt, s így némileg következtethetünk Csóka György ízlésére és világnézetére. Hogy a másik jegy kié volt, többé már soha senki nem tudja meg. De nőé lehetett, különben nem maradt volna mind a két jegy nála. Ő felhúzta a promócióhoz csináltatott szmokingot, a nő meg bizonyára úgynevezett kisestélyiben volt, lévén Erkel operája mindig is gálaest. S a tizennegyedik sor meglehetősen elől van, ahova akárhogy öltözve nem lehet beülni. Már a karmester miatt sem, aki a tapsokra megfordul, és mélyen meghajtja magát.

Most már a napló utolsó sorai következnek. Talán maga se gondolta, hogy itt örökre abbahagyja, mint egy merőben reménytelen vállalkozást. Soraiából nem derül ki, megérezte-e, hogy holtáig itt

marad, minthogy a végzetes dolgok elé néz legkevesebb gyanakvással az ember.

„B. 1919. november 1-jén. Ma délelőtt érkeztem ide, első állomáshelyemre. Nem volt valami fényes bevonulás, de Mindenszentek lévén, nem szólhattak meg sokan, hogy csak egy kis kézitáskával érkeztem. Anya holnap küldi a holmimat, kocsival bútort is, a legszükségesebb darabokat, persze. Most itt ülök a nagykocsmá egérszagú vendégszobájában, és didergek. Ablakom alatt asszonyok és lányok vonulnak ünneplőben, virágcsokrokkal, nyilván a temetőbe, s én egy kicsit árvának érzem magam. Apa a tőle megszokott realitással helyeselte ezt az elhatározásomat, mert így legalább nem választ el bennünket az országhatár, s még hozzátette: vagy gazdagon nőszülök, s akkor rendelőt nyithatok, vagy elszegődöm községi orvosnak. Ezért jöttem haza, és vállaltam el ezt az állást. Délben tisztelgő látogatást tettem a jegyzőnél, a bírónál és a plébánosnál. A bíró, egy pocakos, pirosposztag magyar azt kérdezte: asszony van, doktor úr? Mikor azt feleltem, hogy nincsen, nagyon komolyan rávágta: pedig legyen minél előbb. Mert anélkül az ember csak fél-ember, akit kipletykázna az asszonyok. Muszáj megírnom Miminnek, viszonzásul azért a könnycseppért, amely a szeme sarkában megjelent, amikor elindult velem a Keleti üvegcsarnokában a vonat lassú pöfögéssel, s ő még pár lépést szaladt is, szegény, a vonat után. Hátha meggondolja magát és a kedvemért otthagyja Óbudát. Különben tegnap mondta a megyei tisztifőorvos, hogy egymás után jönnek haza a fiúk: Sztankovics Szivácra, Rajna Leó Bajsára, Fürst Sanyi pedig Verbászra megy. Hogy én itt meddig maradok, érdemes lesz-e berendezni mind a négy szobát az orvosi lakásban, a jó ég tudja. Csak annyit mondok hát: Vederemo! S erre megint eszembe jut az isonzói kislány. Vajon ő is hasonló gondokkal küzd valamilyen isten háta mögötti falucskában mint tanítónő?”

Azóta, hogy dr. Csóka Györgyöt 1955 nyarán nyugdíjazták, hat orvos volt a falunak. Legtovább, hét évig Momčilo Nikolić volt, egy vidám bánáti fiú, aki végigudvarolta az eladó lányokat, de egyiket se vette feleségül. Az utolsóval, S. A. óvónővel jegyben járt, de egy nyáron Mostarnál, a Neretva-kanyarnál nekihajtott egy kavicssal teli dömpernek, s a helyszínen meghalt.

Volt aztán olyan is, aki csak néhány hónapig maradt, és többször előfordult, hogy a falunak jó sokáig nem volt orvosa. A városból jártak ki felváltva, mint valami ügyeletre, s a négyszobás orvoslakás üresen állt. Egy ideig a szülésznő járt el szellőztetni,

s az elszaporodott egereket irtani, mert abban reménykedett, hogy majd neki ítélik a lakást az illetékesek, de aztán megint csak jött egy orvos, és kezdődött minden előlről.

Jelenleg egy orvosnő a vezetője az egészségháznak, ahol rajta kívül egy fogász, két hivatalnok és egy szülésznő dolgozik. Meg a patikus, aki azonban csupán középiskolát végzett, s így csak kész gyógyszereket adhat ki.

A doktornő negyven-egynéhány éves, elvált asszony, rosszul szokított hajjal, különben halk szavú, a szemében csendes mélabúval és kedvetlen lemondással, s talán azért beszél közömbösen Csóka doktorról.

— Engem egy-egy napra gyakran helyettesített. Viszont én is elnéztem neki, hogy még mindig voltak házai. Maszek alapon, természetesen. Főként öregekhez járt, akiket elriasztott a modern vizsgálat technikája.

— Mit kell ezen érteni?

— Például a röntgent, az EKG-t. Mert bármilyen hihetetlenül hangzik, még ma is vannak faluhelyen betegek, akik egy öreg orvos kopogtató ujjainak inkább hisznek, mint az átvilágításnak. Ilyenekhez járt ő, kopott sztetoszkópját díszkréten zsebre vágva. Nem szóltam, hagytam. Nemcsak miatta, akiknek feltehetően lelki szükséglet volt a praktizálás. A betegekkel szemben sem akartam akadékoskodni. Akinek az kell, hogy a „jó öreg doktor bácsi” elüldögéljen az ágya szélén, s vigasztaló szavakon kívül hársfateát és körömvirágot rendeljen gyógyító panáceként, hát magára vessen. Egyszer azért baj történt, s akkor elvesztettem a türelmemet. Az iskoláját, Gyuri bácsi, fakadtam ki, ha egyszer látta, hogy a maga pancsolása nem segít, miért nem szólt nekem? Nem használtam ezt a szót: kuruzslás, de ez volt az értelme. Állt szegény, mint egy gyerek, letörtén, elveszetten. Magsajnáltam. Soha többé nem szóltam.

— Lelki szükségletet mondott a doktornő. Anyagi haszna nem volt ezek szerint a gyakorlatból?

— Ha volt is, egészen jelentéktelen. Talán egypár tojást, kis túrót-tejfölt, néhanapján pár csirkét vittek Lidi néninek, öreg cselédjének. Ő maga soha senkitől nem fogadott el semmit. Önérzetes öregúr volt. Azt mondta, értsem meg, csak a régi betegeit nem akarja elhagyni. Akik bíztak benne. Istenem, mit szóljon ilyesmihez az ember! Azt mondta, legyen tekintettel arra, hogy ő harminchat évet töltött itt gyakorló orvosként, ő nem alakulhat át máról holnapra magánemberré. Hát ezt én ugyan nem értettem, mert a

mi munkánk egészen más, mint az öregeké volt. Hajszoltabb, idegölőbb. Lehet, hogy nincs benne annyi idealizmus, mint régen, megengedem. De hatásosabb, célravezetőbb. Mintha éppen az lett volna a baja a régi orvostudománynak, hogy a humánus valósággal misztifikálódott benne. Közelebb volt a költészethez, mint a gyógyítás gyakorlati értékrendjéhez. S mennyivel jobb ma a halálozási arányszám, mint régen . . .

— Azt akarja mondani, hogy Csóka doktor beleragadt a maradiságba?

— Hát talán nem fogalmaznék ilyen élesen. De tény, hogy ma egy egyszerű technikus is megbízhatóbb körképet tud produkálni, mint régen kezdetleges eszközeivel egy falusi orvos. Mengegedem, hogy Gyuri bácsi nagyon művelt volt. Rengeteget olvasott még az utóbbi időben is. Nekem nincs időm olvasásra. Ő azonban valószínűs kis tanfolyamokat tartott nekem nagyon szép, de merőben fölösleges dolgokról, ha esténként olykor eljött egy csésze teára, amíg én a gyerekekre vasaltam, vagy a másnapi ebédet készítettem elő a konyhában. Ült a hokedlin, és mesélt. Charcot-ról, Semmelweisről. /Egy pap nem képes nagyobb áhítattal kiejteni a szentek nevét, mint ahogy ő beszélt egykori professzorairól, Korányi-ról, Moravcsikról és Grószról meg valami Dollingerről. Máskor Kretschmer alkattanáról beszélt, amelyet mi már maradinak tekintünk. De mondom, mindez inkább költészet volt, mint medicina. Én kilépek a rendelőből, és azonnal anya vagyok ezer egyéb gonddal tele. És konferenciákra járok, miközben a hátam mögött megszólalnak, hogy sokat keresek titkos küretekkel, s szememre vetik, hogy vettem egy kis nyaralót Cavtatban. És saját kocsimon megyek le a tengerre a gyerekekkel. Mit mondjak még?

Semmit. Épp eleget mondott ahhoz, hogy még jobban izgasson Csóka doktor itt elmúlt élete. S én persze nem utasítanám ki ilyen ridegen és lenézően a költészetet a medicina bűvköréből. Inkább visszamegyek az öreg cselédhez, a régi dolgok közelébe, s egy Eszéken feladott képeslapon máris olvashatom a baráti közlést:

„Kedves Gyurkám, nem tudom, megkaptad-e te is a meghívót a vasdiploma átvételére. Azt hiszem, csak ketten leszünk a korosztályunkból, és a profokból persze senki. A fene egye meg, hogy elmúlt az idő! Én szívesebben lennék medikus megint, méghozzá gólya, akinek a legrandább hullát osztja ki boncolásra Kovalovszki bácsi a Szvetenai utca pincéjében . . .”

— Oda már nem ment el a doktor úr — rebegi Lidi néni dalmatosan siránkozó hangján, az emlékezésnek azzal a bágyadt moso-

lyával, amelytől még fájdalmasabb lesz a panasza. — Pedig nagyon készülődött rá! Elküldte velem a szabóhoz kivasaltatni a szmokingját. Azt mondta, ahhoz én nem értek, de meg nem is váltaltam volna. Már meguntam naftalinba tenni . . .

Amint elfogadható ürügyet találtam, felkerestem dr. Csóka György özvegyét a városban. El voltam készülve rá, hogy egy roskatag matróna fogad majd, ezzel szemben életvidámnak tűnő, mosolygós hölgygel találtam szemben magamat, akit igazságtalanság lett volna egyszerűen öregasszonynak mondani, ha százszor az volt is. Hetven körül járt az özvegy, de az embereknek abból a fajtájából való lehetett, akik sosem öregszenek meg. Nem is kertettem, mindjárt rátértem jövetelem céljára.

— Jaj, szegény Gyurkám! — csapta össze a kezét, talán nem is bánatosan, csak úgy megszokásból, s miután ujjai között megropogtatott egy cigarettát, mint az igazi dohányosok, rágyújtott. — Áldott jó lélek volt, de nagyon nehéz ember. Nem tudom, mi az, ami közelebről érdekelné vele kapcsolatban.

Egy pillanatig haboztam, mondjam-e, hogy minden.

— Hát talán faluszeretete. Az, hogy harminchat év után se tudott megválni a falutól, pedig már nyugdíjazták. Inkább vállalta a magányt . . .

— Igen — mondta az özvegy egyszerű tárgyilagossággal, s frissen rúzsozott száját kerekre formálva kifújta a füstöt. — Akkor kezdjük mindjárt a magánynál. Ez az, amit szeretett. A hosszú hallgatást, a csendes tűnődést. Egyáltalán az egyedüllétet. Képes volt órák hosszat sétálni a folyó partján. Vagy éjfélig gordonkázni egymagában, mint aki saját magának muzsikál. Egyáltalán magának való ember volt.

— De eljárt a régi társaságokba . . . Szerették . . .

— Mert különben szeretni való egyéniség volt. Amikor megismerkedtünk, nem voltam húszéves, ő meg jóval túl a harmincon. És azzal fenyegetőztem, hogy megmérgezem magam, ha nem engednek hozzámenni. Mert főleg szegény anyám aggályoskodott a tizenhat év korkülönbség miatt. Egyebekben minden rendben lett volna. Orvos volt, jó kiállású férfi, komoly és hallgatag, szóval az a típus, akibe a fiatal lányok rögtön beleszeretnek. Mit mondjak? Imádtam! Nem volt nálam boldogabb teremés a föld kerekén, amikor elvett. És ne higgye, hogy ez fiatalos fellángolás volt csupán. Sose bántam meg, hogy a felsége lettem. Mondhatom, megszerpítette az életemet.

— De hát akkor miért élt mégis egyedül? — kozkázttam meg.

— Mert képtelen volt kitépni magát a megszokott környezetből. Ott érezte jól magát. Volt egy rögeszméje, hogy az ember olyan, mint a fa, ha mély gyökeret ereszt, nem szabad átültetni, mert bepusztul.

Kicsit hunyorítva nézett rám a cigarettafüst kék fátyolán át, amely azonban mégse tudta eltakarni szeme alatt az árulkodó szar-kalábakat. Elnevette magát.

— Most már, ugye, ezért sem érti, miért nem maradtam vele én is abban a faluban. Akkor sem, amikor ott még egy hozzánk illő intelligencia volt. Huszonnyolc évig éltem az urammal abban a faluban, s csak annyit mondhatok, elég volt. Ő is gyanútlanul jött be velem, szegénykém, a városba, amikor megvettük ezt az öröklakást. Csak amikor már itt voltunk egy ideig, akkor vette elő falu utáni nosztalgiája, s valósággal búskomor lett. És amit addig nem vettem észre rajta, inni kezdett.

— Azt tetszett mondani, egy magukhoz illő intelligencia...

— Na igen. Mert a régiek eltűntek, az újakhoz meg már nem volt közünk.

— Fiatalok voltak...

— Nemcsak azért. Ez volt az az úgynevezett népi értelmiség, amely az iskolai végzettségen kívül semmi mást nem hozott magával. Ne értsen félre, nem a gyerekszobára gondolok. Inkább talán igényre, kicsit kifinomultabb ízlésre, amihez egy tartózkodóbb, de mégis disztinált modor tartozik...

— S ez dr. Csóka Györgyöt is zavarta?...

— Jaj, tudtam, hogy félreéért! Engem se zavart. Csak épp egy más világ, ahonnan ezek a fiatalok jöttek. Nem találtunk közös témát. Ők folyton a zavaruk leplezésével voltak elfoglalva. Ha véletlenül összekerültünk, nem volt miről beszélgetnünk. De várjon, főzők egy kávé. Dehogy fárasztól! És nyitva hagyom az ajtót.

— Nem tetszett sajnálni őt, hogy maga kénytelen élni azzal az öreg cseléddel? — kiáltottam utána, amikor apró fehér virágos, kék blúza eltűnt, s csak a szállongó füstkarikák jeleztek, hogy csakugyan itt van a közelben, a nyitott ajtó mögött.

— Ó, istenem! Dehogy volt magára hagyva — kiáltotta vissza emelkedő altjában is egy csöppnyi rekedtséggel, mint általában a dohányzó asszonyok. — Hiszen Lidi imádtá! S hogy jobban ellátja, mint én, abban biztos lehettem.

Ovatosan kerülgettük mind a ketten a kínos témát ebben a furcsa párbeszédben, mint amikor a színésznek a kulisszák mögül felelnék. De mivel ő volt a fölényesebb szellem — dr. Csókáné Be-

lényesi Olga —, hangosan felnevetett, amikor visszajött, és letette elém a párolgó kávét.

— Látom már, a maga képzeletét is a pletyka izgatja. Hogy Csóka doktor ott hagyta a feleségét, közel harmincévi házasság után, és visszament a szeretőjéhez. Mert pontosan ezt mondja a falu, igaz? Ha ott járt, hallania kellett. Mert ez volt a látszat. Ezzel szemben az igazság az, hogy én hagytam ott őt. Mert ha visszament, követnem kellett volna. Utánamenni az uramnak, ahogy az már meg vagyon írva.

— Ezt talán ő se kívánta?

— Persze hogy nem. Ismert, ahogy én ismertem őt. És mind a ketten tudtuk, hogy a különélés ellenére is összetartozunk. Ezért nem voltam soha féltékeny Lidire. Pedig amikor hozzánk került, egyszerűen gyönyörű volt. Szőke, hamvas arcú. Mondhatnám, egészen finom jelenség. Grecónak vannak ilyen madonnái, amilyen Lidi volt. Belőle hiányzott egyes parasztasszonyoknak az az affektáltsága, ahogy fejhargon, szinte, csipogva beszélnek, természetes hangjukat elnyomva, ahogy a kínai nők már kislány korukban elnyomórítják lábukat a kis cipővel.

— Engem a néphez való hűség egészen szokatlan példája készített csodálatra — vonultam vissza diszkrétan a pletykától ezzel a kicsit talán hamisan hangzó tirádával. — A doktor, aki együtt akar élni a néppel!

— Hát ez így nagyon szépen hangzik. És csakugyan így érezte az uram is. És ez volt az a pont, ahol nem tudtunk közös nevezőre jutni. Szerintem mindez merő illúzió volt. És egyoldalú szerelem. Hiszen láthatta: a paptól kezdve a módosabb parasztokig valamennyien elzárkóztak tőle. Nem fogadták vissza. Az ő törvényeik szerint az úr maradjon meg úrnak, különben nem imponál. A szívem vérzett, ha néha kimentem hozzá, mert különben ő jött be hetenként egy-egy fél napra. S mindig hozott valamit. Egy pár csirkét megtisztítva, néhány tojást. Amit a betegeitől kapott Lidi. „A nagysága nem jön vissza?” — kérdezték alattomos hízelgéssel, ha kimentem.

— És mégis sok betege volt.

— A szegények, a gypsoriak, a faluszéli öregek. Az a nép, amely még hálás tud lenni, ha lehajolnak hozzá. Á, sírni szeretnék!

Tekintete elhomályosult, valahova messze nézett, ahol már nem az ő világa volt. De aztán megnyugodva, egyszerűen, a rajongó visszaemlékezés felhangja nélkül folytatta:

— Velencében voltunk nászúton, ami abban az időben s ezen a

vidéken könnyelmű fényezésnek számított. Három hold földet lehetett volna venni azon a pénzen, amit négy hét alatt elköltöttünk. Igaz, hogy a földnek abban az időben nem volt ára, a paraszt a tönk szélére jutott. Gyurinak terményben fizettek, nekem baromfit hoztak, vaját és anyyü tojást, hogy boltot nyithattam volna. Mondtam is, ha nekem valaki még egyszer tojást hoz, a fejéhez vágom.

Az egykori szegény bácskai falu azonban csakhamar elmerül a messzeség ködében, mert visszasietünk Velencébe, pisztáciafagylaltot kanalazni a Szent Márk téri cukrászda árkádjai alatt, ahonnan még látni lehet a Sóhajok hídját, s odaképzeltető Casanova láncra verve, amint az ólomkamrákba kísérik azon a hídon át. Közben már tudjuk, hogy nem sokáig volt rács mögött abban a börtönben, ahova csak a hold süttött be éjszakánként, mert a podeszta felesége is szerelmes volt belé, s éjnek idején besurrant hozzá, és kiszabadította. Florentinkalap volt a doktor fiatal feleségén, mikor lementek az öbölbe, karimája csak a szeme aljáig hagyott árnyékot az arcán, ahogy a gondolás hátradólt, s dr. Csóka György olcsó Kodakját kattogtatta, de a képek nem sikerültek. Vagy a film volt rossz, vagy a hódási fényképész rontotta el őket előhívás közben. Mikor elkeskenyedett a kanális a kanyar után, a gondolás köldökéig kigombolt ingében abba hagyta a hintázó mozdulatokat az óriási evezővel, kiugrott a partra, s azt mondta: *S'il vous plaît*, mivel abban a boldog időben még, ugye a francia foglalta el az első helyet a világnyelvek között. A Santa Maria della Salute templománál álltak meg, ahol a fiatalasszonyok térdre hullva imádkoztak a Szűzanya oltára előtt jövődő gyermekükért, aki azért lehetőleg fiú legyen. „Látod?” — súgta Csóka György a fülébe, pedig nem is kellett volna súgnia, hiszen mindenki hangosan beszélt. Egy szeplős arcú tanítónő még kétszer el is kiáltotta magát, mert a gyerekek elbáméskodtak, úgy kellett összeszednie őket. „Látom!” — súgta vissza Belényesi Olga elég bosszúsan, s kicsit bicegett, mert kisujját szorította az otthoni új cipő. „Fáj a lábam!” — tette hozzá, mire a doktor egy oroszlánfejes vörös márványpadra ültette, amitől aztán kicsit magához tért, úgyhogy a Rialtó hídjánál, a piacon már nevetni is tudott a nagyszájú olasz kofákon, akik hangosan veszekedtek, s behajlított karjukkal mutatták egymásnak, ami a világ minden néma nyelvén ugyanazt jelenti, s ahol negyven évvel később egy parányi boltocska ajtaja fölött kartontáblát himbált a szél ezzel a felirattal: „Szivacsosztüm olcsón! Forintban is fizethető!”

— Akkor azonban én már egyedül mentem, illetve egy olcsó társasutazásra fizettem be. Hívtam szegény Gyurit, mondtam neki, jöj-

jön, legyünk még egyszer fiatalok, legalább az emlékeinkben, de nem jött velem. Akkor már meglehetősen eltávolodtunk egymástól. Nemcsak azzal, hogy ő visszament, én meg itt maradtam. És nemcsak úgy, ahogy a szerelem múlik el egy bizonyos kor és bizonyos idő után. Viszont ilyenkor lesznek láthatók egészen éles kontúrokkal a különbségek férfi és nő jelleme között. Akkor különben már régén tudtam, hogy nem illettünk egymáshoz, mivel nemcsak az érdeklődésünk, a természetünk, a vérmérsékletünk is egészen más volt. Én a társaságot szerettem, ő a magányt. Ő erőnek erejével bebeszélte magának valamiféle idealizmust az orvosi hivatásról, a falu szeretetéről, a népről, kenetteljes hangsúllyal és felfénylő szemmel ejtve ki ezt a szót: nép. Én mindent untam, ami rusztikus volt, ő — óriási műveltsége ellenére — csak rajongani tudott a falusi dolgokért. Na mindegy, nem jött el velem Velencébe. Egy kicsit még el is pityeredtem ezen. Hát hogyne, amikor neki pláne ez volt az ifjúsága, ez a táj. Itt volt fiatal katonaoorvos, s én még tisztán emlékeztem a meséire abból az időből. Hogy kihajtotta inge fehér gallérját a zubbonyára, ebből látni lehetett, hogy orvos, és így járta mámorosan a templomokat Tizian képei után. San Micheléről aztán írtam neki egy színes anizixot . . .

Gyors számításokat végezve, megállapítható, hogy Axel Munthe, Viktória királynő orvosa akkor már rég nem élt. 1968 táján, ama társas kirándulás idején már a könyvét sem olvasták, amely pedig a harmincas évek elején nemcsak orvosok, de valamirevaló kisvárosi sznobok könyvspolcáról sem hiányozhatott. És San Michele, amelyet romokból kiemelt római téglákból épített, még megvolt. Éppen csak kíváncsi nemigen volt már rá senki. Kultúrtörténészek dolga lenne kikutatni, mi él tovább: a könyv vagy a műremek.

— Untergang des Abendlandes, jegyezte meg erre fanyarul, szegény, amikor elmondtam neki, hogy egyedül sétáltam a narancsligetben és egy százéves aggastyán, az idegenvezető csoszogott köhécseelve utánam, s fecsegett a várható baksis kedvéért a fehér márványból faragott nimfákról, torzókról és Gorgó-fejekről, lehetőleg pontos dátumot is közölve. De nem is tudom, miért mesélem ezt most magának. Talán nem is érdekli! Mivel nem vág pontosan bele abba a témakörbe, amiért felkeresett. Igen? Szóval mégis? Mert a dolgok azért szorosan összetartoznak.

— A falu és ami Európából maradt. Erre tetszik gondolni?

— Igen. Még közelebb, a megváltozott világra. Ennek a terhe és minden következménye nyomasztotta szegény Gyurkámát. De ott volt a fejében a vesszőparipája: a gondolat, amelyhez görcsösen ra-

gaszkodott, hogy a nép és a falu megtartó erői, ahogy mondani szerettem, minden megrázkódtatás nélkül fogják átvészelni a válságot. Gúnyolódtam vele. Na igen, mondtam, ahogy ezt a falusi doktorok elképzelik... De tulajdonképpen ordítani szerettem volna, hogy nem látja: a falu alig várja, hogy feltörhessen a sárból, az elmaradottságból, szokásokat, hagyományt, dajkadalt és mindent fedve beleolvadjon a nagyobb közösségbe, a maradék Európába, a civilizációba. És ő maga se kellett a falunak. Csak, mint ahogy már mondtam, a szegények ragaszkodtak hozzá. Akiknek nem volt alkalmuk feltörni. És ezt a kényszerű ragaszkodást hálálta meg ő azal, hogy kikutyagolt hozzájuk a sárban, és elüldögélt izzadságtól savanyú ágyuk szélén, mint a régi, falusi doktorok...

A különbség a doktor özvegye és cselédje között természetesen nagy. Nemcsak azért, mert Lidi néni nem volt Velencében, s minden más tekintetben elmaradt dr. Csókáné mögött. Egy dolgot kivéve: hogy mindenkinél jobban tudta, mi egy falusi orvos dolga. Nemcsak a hivatásában, társadalmi viszonylatban is. Hogy mit vár tőle a falu, a nép. Hatni is tudott rá egy-egy szelíd szavával vagy sokatmondó hallgatásával. Anélkül azonban, hogy ne érződött volna a doktor iránt tanúsított feltétlen tisztelete.

— A fene látott ilyet! — mérgelődött a doktor. — Kihívnak engem azok a Molnárék éjszakára, pedig csak az a baj megint, hogy az ember részegségében félig agyonverte a feleségét.

— Azok nagyon szerencsétlen emberek — mondta az öreg Lidi, miközben felsegítette rá a bekecsét, és meggyújtotta az udvari lámpát, úgyhogy a gazdája árnyéka széles csíkban hosszan és lilán esett a hóra.

Erre dr. Csóka György dörmögött valamit, és elindult az éjszakában.

És akkor valóban kiderült, hogy szerencsétlen a család. Egyik lányuk börtönbe került, mert megfojtotta újszülöttjét, a másik, aki hárszkezdőjét összefogva inge fölött a mellén, ideszaladt, és bekopogott érte, egyedül maradt a két gyermekével, mert ura elhagyta, húszéves fia pedig hülyén született, és nem volt való semmire.

S dr. Csóka György megértette, hogy ilyenkor a szegény ember nem tehet mást, mint hogy maga is odaáll pusztítani, ami még megmaradt.

Persze, a világ változását is megértőbben fogadta az öreg cseléd. Mikor jöttek haza lerongyolódva, kiéhezve háborúból, fogságból, kórházakból a katonák, s nem sokkal ezután felsorakoztak a község háza előtt, mert osztani kezdték a földeket, azt Lidi csillapíthatat-

lan izgalommal nézte. Akkor még ő is fiatal volt, s mondta is volna meg nem is a konyhában, ha a nagyságos asszony kijött, és illett beszélgetni vele, hogy nem is remélte megélni ezt. De csak egyszer szaladt ki a száján valami, ami elárulta az átalakulást kísérő érzelmeit, a doktor felesége azonnal letorkolta: Miért, mi bajuk volt, amíg napszámba jártak? Most nézhetik, hogyan boldogulnak, ha elmarad a kereset.

— Maga nem kísérte el a doktor urat egy-egy útjára? — kerülgettem messziről tapogatózva a viszonyukat.

— Jaj, hova gondol! Hogy jöttem volna én ahhoz?

— Nem a régi időkben. Mostanában, amikor már nehezebbre eshetett a járás, nyolcvanöt évesen. És mégis kiment a falu végére...

— Könnyen járt még mindig a doktor úr. Csak egy picit lassabban. Nem volt szüksége az én gyámolításomra.

— Nem is úgy gondoltam. De talán rövidebb lett volna az útja, ha egymásba karolnak, s elbeszélgetnek közben kicsit.

— Az kellett volna a vörös Farkasnak! Csak az! Még a tisztelendő urat is rávette volna, hogy kiprédikáljon bennünket. Mert az egy olyan túlokos, aki mindenki fölött bírónak érzi magát.

És itt aligha csupán az öregek szerelmének szemérmes eltitkolásáról volt szó, ami pedig szintén érthető volna. Mikor Jókai a sír szélén feleségül vette a húszéves Gross Bellát, a szép zsidó lányt, felháborodott az egész ország közvéleménye. Goethét meg ki akarta tagadni a fia, akiből egyébként nem lett soha semmi, mert beleszeretett a tizennyolc éves Ulrike Lewetzowba. Kossuth Lajos kilencvenéves korában, reszkető kézzel írta bizonyos Sáríkáknak a hosszú, érzelmes leveleket, pedig sejtette volna, hogy azok egyszer nyilvánosságra kerülhetnek, s holtában is megtépázhatják homloka fölött a dicsfényt.

— Az én dolgom az volt, hogy megfőzzek, és elgondozzam a doktor urat. Csak a hosszú, téli estéken ültem kicsit a szobájában, és vagy a rádiót hallgattuk, vagy az ő muzsikáját a kisbőgőn. De én nyolc óra után már elálmosodtam, mondom, doktor úr, elmegyek, lefekszek. Azt mondja, hova mennél, Lidi, hiszen olyan hosszú még az éjszaka. Azt mondja, alszunk majd eleget odalenn, a földben. Te ugyan még ráérsz, de én már hallom, hogy jönnek értem fekete lovakon. Szóval érezte, hogy némsokára meghal...

Az elérékenyedésnek ezt a pillanatát próbálom kihasználni, s beljebb merészkedni megboldogult dr. Csóka György és a csendesen sírdogáló Lidi néni titkának kapuján, amikor megkérdezem:

— A nagyságos asszony végig jóindulattal volt magához?

— Mért ne lett volna! Én ötöt nem bántottam soha se szóval, se gondolatban. Elvégeztem a dolgomat. Ha nagy ritkán kijött egy fél napra, még mondogatta is: nagyon hálás vagyok neked, Lidi-kém, hogy törődsz az urammal. De még inkább a kisasszony, mert én még így mondom mások előtt, pedig már unokája van. Szóval a lányuk Zágrábból, mindég külön írt nekem pár sort, ha a doktor úrnak írt. Most meg, hogy meghalt, még külön is megköszönte, amit a doktor úrért tettem. Itt is van a levél, amit írt, pedig amikor a temetés után összeborulva sírtunk, már elmondott mindent . . .

„. . . tudom, neked fog leginkább hiányozni szegény apus. Te voltál vele a legtöbbet, és senki annyit nem tett érte, mint te — olvassuk a hosszú levélben. — Csak az vigasztal, hogy talán neked is jó volt így, s nem volt a terhedre apus gondozása . . .

Kósa Lidi negyven éven át szolgálta dr. Csóka Györgyöt és családját. Ebből az időből közel huszonöt évet töltött egyedül az öreg orvos mellett. Efölött nem tudott napirendre térni a falu? Mert többet sejtett az öreg és a cselédje közötti viszonyból, mint ami a valóságban volt.

— Á, kérem, többre becsülte az öreg doki Lidi nénit, mint a saját feleségét! — mondja a boltos a jól értesültek biztonságával.

S ez lehetett az elégtétel is az együtt leélt hosszú évekért és a megszólásért.

Dr. Csóka Györgyöt halálában egy kriptá várt a városi temetőben, ő azonban itt temettette el magát, a falusi sírkert akácai alatt. Ahol az élete fogyott el, ott kívánt a halálában megpihenni. Ezt az utolsó kívánságát magától értetődő könnyel vette tudomásul a falu.

— Még egy kis vitánk is volt a tűzoltók parancsnokával — mondja Dušan, a helyi hivatal vezetője, akit a megszokás jogán még ma is jegyzőnek nevez a nép. — Üzentem neki, hogy menjen ki a zenekar, muzsikáljanak a lakásától a temetőig. Mert olyan mesék is voltak, hogy a pap nem akarja kikísérni, mivel szabadkőműves volt, és a cselédjével élt vadházasságban. Hogy az a szabadkőművesség mi volt, én nem tudom. Ami meg azt az öregasszonyt illeti, hát azt hiszem, sok kárt már nem tett benne a doktor.

Még nevettünk is ezen a megjegyzésen. Én udvariasságból, a hivatal vezetője őszintén. Aztán röviden elmondtam, amit a szabadkőművességről tudok. Hogy itt is a humanista műveltség az emberbaráti jószándék hozta létre a tizennyolcadik század közepén, s olyan ragyogó szellemek lelkesedtek érte, mint Kazinczy. Persze

folytatnom kellett volna a rövid tanfolyamot azzal, hogy ki volt Kazinczy, ehelyett azonban inkább megkerültem nagy ívben az egész bonyolult ügyet, s aziránt érdeklődtem tovább, hogy még mi volt, amiért a tűzoltók derék parancsnoka vonakodott.

— Hogy nem volt tűzoltó, meg kommunista se volt. De mondom, az istenit maguknak, Sándor bácsi, valamit csak tett a faluért! Én csak kilenc éve kerültem ide, de maguk itt születtek, jobban kell tudniuk, ki volt Csóka doktor. Mert az a nagy helyzet a zenekarral, hogy bálakban meg lakodalmakban húzhatják reggelig, s kereshetnek, amennyi beléjük fér, ahhoz senkinek semmi köze. Viszont ezért kell nekik ingyen muzsikálni a temetéseken.

— A tisztelendő úr is meggondolta magát — szólt közbe Csejti Ferenc nyugalmazott írnok, aki kisegíteni jár be néha-néha, mivel a helyi viszonyoknak ő a legjobb ismerője. Mégpedig latinul énekelte végig a plébános úr az utcákat. Mert azt mondja, az öreg doktor biztosan így képzelte a temetését, latinul.

Most aztán ő meséli nagy kitérőkkel, negyven-ötven évvel visszaterve a múltba, hogy micsoda gyötrelmes dolog volt egyébként az a latin. Ővele például azzal utáltatták meg az iskolát, evégből maradt ki aztán és lett díjnok a községházán. A diákkverset idézi: Páter noszter, apád suszter, anyád varga, te pedig vagy egy nagy marha... Ezen aztán ő maga úgy nevet, hogy leveszi drótkertes pápaszemét, és szaporán törölgeti piros kockás zsebkendőjével, mert egészen bepárásodott.

Aztán gondolatban, s az elbeszélést követve megyünk a temetés után. A tűzoltók zenekara lassú, méltóságteljes léptekkel, a klarinétok visszafojtott sikoltásával, s a trombonok halk harsogásával játszottá végig szűkös és divatjamúlt repertoárját, ügyesen kihasználva a plébános úr reszketeg tenorjának gyakori szüneteit, míg a kerítéseken át kinézők feje volt látható, mert ezt a ritka eseményt senki sem akarta elszalasztani. Az érdeklődést nem is annyira a halál keltette, sokkal inkább a látványosság, ami a porcelánnadrágban lépkedő karmester ritmikusan emelkedő, majd alászálló vezénylőbotjától kezdve a gyászoló hozzátartozókig egyformán érdekes volt.

A falu közvéleménye eközben megfelelő elégtétellel vette tudomásul, hogy közvetlenül a koporsó után az özvegy lépkedett lefátyolozva, egyik kezével a vejébe, dr. Zvonko Zvonkovičba kapaszkodva, másikkal a lányába, aki fekete kendősen és kisírt szemekkel bortorkált a rossz úton. A halott fia nem jöhetett haza Ausztráliából.

Lidi, aki egyetlen támasza és gondozója volt hosszú időn át az elhunytaknak, s talán — ahogy a falu állította — a szeretője is, messze

a gyászoló családtól, szomszédok és hivatásos virrasztó asszonyok között elvegyülve ment dr. Csóka György koporsója után, mint valami idegen. A rendnek és a tiszteletnek eleget téve, ahogy itt a látszatot nevezték, amihez azonban mindenki ragaszkodni kívánt.

A sírnál, mintha csak összebeszéltek volna a plébános úrral, a vörös Farkas emelkedett a fejek fölé, miután elnémult az ének, s erőlyesen megköszörülve torkát, elkiáltotta magát: Tisztelt gyászoló gyülekezet . . .

Vörös Farkas, akit a sok Farkastól megkülönböztetően a haja színe után nevezett így a nép, gyakran szerepelt Lidi néni panaszai-ban fenyegetően és engesztelhetetlenül. Mint erkölcscsősz és minden tekintetben hangadó a falu egész kis rétegének volt a képviselője. Semmi sem történhetett, hogy ő ne fejtette volna ki a maga különvéleményét, körömszakadtáig védve azt egy kis kör bólogatói között, hogy aztán hivatalos helyen túlzott lojalitásának adjon hangot. A közszereplésnek helyi viszonyok közé szorított hőse volt, s így a falu első emberének hitte magát, s most is kötelességének érezte ezt a gyászos fellépést Csóka doktor hamvai fölött.

„. . . eltávoztál az örök béke mezejére . . .” — folytatta rekedt pátozzsal és a retorika bizalmasodón tegezõ stílusában, mintha pusz-pajtása lett volna az elhunyt. S ezen nem ütközött meg senki. A halál mezeje s az örök béke csendje kötelező frázisként lebegett a fejek fölött.

Ez volt hát a búcsú, amivel nem is azok adóztak dr. Csóka György emlékének, akik miatt visszajött, akiknek lázban égő beteg teste fölé hajolt. A szegények, az öregek és elhagyatottak, akikhez eljárógatott, akik helyett olykor az orvosságot is kifizette, nem voltak jelen ebben a felvonulásban a teremtó felé vezető úton. Egyrészt maguk is elköltöztek már az említett örök béke mezejére, másrészt sohasem vettek részt a falu közéletében.